

ARTYKUŁY

Maria Pidłypczak-Majerowicz
Kraków

Inwentarze bibliotek zakonnych w białoruskich zbiorach archiwalnych i bibliotecznych w Mińsku

Poszukiwania rozproszonych księgozbiorów zakonnych z okresu I Rzeczypospolitej we współczesnych polskich i obcych zbiorach archiwalnych, bibliotecznych, muzealnych, także prywatnych ciągle napotykają na wiele trudności, zwłaszcza w instytucjach rosyjskich, nieco w mniejszym stopniu na Białorusi i Ukrainie. Trudności wynikają głównie z jednego powodu – dawne księgozbiory zakonne i ich podstawowa dokumentacja czyli katalogi i inwentarze nadal nie są opracowane i ujawnione potencjalnym i rzeczywistym użytkownikom. Prace w tym zakresie są jednak prowadzone i coraz częściej dociera informacja o kolejnych opracowanych zbiorach, a zdaniem autorki osiągnięcia badaczy i bibliotekarzy białoruskich są najlepiej widoczne. Niewątpliwa to zasługa niewielkiego grona badaczy z kręgów polsko-białoruskich inspirowanych także organizacyjnymi działaniami Departamentu Dziedzictwa Narodowego Ministerstwa Kultury i wspólnej komisji polskiej i białoruskiej czuwających nad przebiegiem tych prac.

Do okresu ostatecznego upadku I Rzeczypospolitej (1795) na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej działało około 750 placówek ponad trzydziestu zakonów męskich i kilku żeńskich¹. W granicach współczesnej Białorusi, aż do całkowitej ich likwidacji (XIX w.), działało blisko 240 klasztorów ponad dwudziestu zakonów, co stanowiło prawie 1/3 wszystkich domów zakonów męskich i żeńskich działających na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej². Przyjąć należy, że zgodnie z konstytucjami zakonnymi w każdym domu zakonnym znajdował się mniejszy, większy lub duży księgozbiór służący realizacji celów formacyjnych, duszpasterskich, edukacyjnych, również pisarskich i wydawniczych. Wśród męskich zakonów najwięcej placówek posiadali bazylianie (55), dominikanie (42), jezuita (30), bernardyni (25) i franciszkanie konwentualni (21). Większość zakonów miała swoje placówki w ówczesnych większych miastach: Brześciu Litewskim (5), Grodnie (7), Mińsku (7), Mohylewie (4), Mścisławiu (3),

¹ M. Pidłypczak-Majerowicz, *Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVII-XVIII w.*, Wrocław 1996, s. 27-28.

² M. Pidłypczak-Majerowicz, *Biblioteki zakonne ziemi grodzieńskiej*, w: *Materyjaly drugich kniżnauczych czytannjau. Kniżnaja kultura Reczy Paspalitaj*, Mińsk 2000, s. 146-148; M. Pidłypczak-Majerowicz, *Badania proveniencyjne w Bibliotece Narodowej Białorusi w Mińsku* (w druku).

Nieświeżu (4), Nowogródka (5), Orszy (7), Pińsku (7), Połocku (6), Słonimiu (4) i Witebsku (6)³. Przyjmując przybliżoną średnią ilość książek – około 300 tomów – w zakonnych bibliotekach, można w wielkim zaledwie zarysie ocenić, że do 1772 r. na ziemiach białoruskich zakonnicy dysponowali niemałą liczbą książek – ponad 70 tysięcy tomów, przy czym najbogatsze zbiory zgromadzono w wymienionych wcześniej ośrodkach miejskich. Liczba ta uległa zmniejszeniu po pierwszym rozbiórce kraju, gdy od Rzeczypospolitej odpadły wschodnie ziemie białoruskie z Mińskiem. Do lat dwudziestych XIX stulecia dotrwały placówki zakonne wraz ze swoimi księgozbiorami prawie w nienaruszonym stanie. Represje carskie po powstaniach w 1831 i 1863 r. zniszczyły organizację zakonnych bibliotek prawie zupełnie, spowodowały rozproszenie i przemieszczenie księgozbiorów, które dopiero po 1918 r. i okrojeniu granic po części znalazły się w Polsce, aby po 1945 r. pozostać, choć nie wszystkie, już na stałe w białoruskich zbiorach.

W XIX wieku przemieszczanie książek spowodowało rozdzielenie dokumentów bibliotecznych; od księgozbiorów oderwano ich księgi inwentarzowe i tomowe katalogi. W obecnych zbiorach na Białorusi książki z dawnych bibliotek zakonnych znajdują się, wśród innych kolekcji m.in. w dużych zbiorach bibliotecznych, archiwalnych i muzealnych w Mińsku, Grodnie, Połocku, Witebsku, rozdzielone po 1945 r. przez władze radzieckie dość przypadkowo. W Mińsku w czterech instytucjach znajdują się dawne książki zakonne i dokumenty biblioteczne, tj. inwentarze i katalogi biblioteczne. Wymienić tu trzeba Bibliotekę Narodową, Bibliotekę Akademii Nauk, Muzeum Narodowe i Państwowe Archiwum Historyczne Białorusi. Pewną ilość książek, głównie z dawnej rodowej biblioteki Radziwiłłów z Nieświeża posiada Biblioteka Prezydenta Białorusi.

Inwentarze z dawnych bibliotek zakonnych ujawniają obecnie w Mińsku rękopiśmienne zbiory Biblioteki Akademii Nauk i Państwowego Archiwum Historycznego⁴. W Oddziale Rzadkiej Książki Biblioteki Akademii Nauk (BAN) obszerny fond w zbiorach rękopisów mieści kolekcję materiałów z historii, nauki i kultury za lata 1506-1983; zawiera łącznie 1190 dokumentów⁵. Pod numerami 886-899 mieszczą się dokumenty odnoszące się do karmelitów bosych prowincji litewskiej zakonu; numery 900-936 obejmują materiały dotyczące klasztorów karmelitów i karmelitanek bosych prowincji litewskiej w Wilnie, Głębokiem, Grodnie, Gudohajach, Poszemuniu i in. za lata 1789-1838; numery 937-945 mieszczą dokumenty karmelitów trzewickowych za lata 1815-1834; numery 946-950 dokumenty franciszkanów konwentalnych w Udziale za lata 1721-1840; a numery 951-955 dokumenty bazylianów z Rużan (1711-1715), kanoników regularnych z Wilna – Antokola (1797-1847) i Słonimia oraz trynitarzy za lata

³ M. Pidlypczak-Majerowicz, *Badania proveniencyjne...*, miejsce cyt.; *Straczanaja spadczina*, praca zbior., Minsk 1998, s. 49-156: Zrujnowanyja swjatytni.

⁴ U. Paszkiewicz, *Rękopiśmienne inwentarze i katalogi z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1553-1939)*, Warszawa 1996.

⁵ Biblioteka Akademii Nauk (BAN), fond 23, op 1, nr 886-955.

1689-1782. Wśród wymienionych dokumentów zwracają uwagę te oznaczone numerami 890, 893, 914 i 952, zawierające katalogi zwane też „regestrami, opisami, zbiorem ksiąg”, datowane w 1796, 1812, 1834 i 1836 r. Katalog biblioteki kanoników regularnych w Wilnie – Antokolu omówiony zostanie, dla porównania, w dalszej części artykułu, razem z innym zbiorem katalogów z 1796 r. przechowywanych w Państwowym Archiwum Historycznym.

W 1812 r. ks. Eugeniusz Juziński, definitor prowincji litewskiej karmelitów bosych w liście do nieujawnionego adresata (urzędnika diecezjalnego, carskiego?) pisał w imieniu nieobecnego prowincjała litewskiej prowincji zakonu ks. Samuela Czewana wizytującego podległe mu klasztory w Berdyczowie i Kamieńcu Podolskim następujące słowa: „...rok 1812 ważniejszym księgozbiorem wileńskiemu i głębockiemu – cesarz Francuzów 5 dni kwaterował – wielką plagę zadał, wszystko otworem stało, wszędzie wojsko zbiorowe zalegało, znawcy i amatorowie, co było znakomitszego wynieśli, ślady tego w urywkach okazywały się po wsiach a proste żołdactwo wojsk sprzymierzonych ognie księgami rozniecało, nawet liczba onych i znaczenie z katalogami zaginęły, potem od nowa spisane i podług klasyfikacji i numeracji, da się Panu wiadomość, a tymczasem mam sobie za przyjemny obowiązek o tem zawiadomić... ”⁶. Nie odnalazły się do tej pory dokumenty stwierdzające wyniki wizytacji prowincjała Samuela Czewana w karmelickich klasztorach na Ukrainie. Dokumenty późniejsze datowane w 1834 r. zawierające wśród innych także spisy ksiąg z biblioteki karmelitów bosych w Głębokiem i Wilnie w Ostrej Bramie podpisane przez księdza Eugeniusza (bez nazwiska, być może, był to ks. Eugeniusz Juźwiński) informują o ilości ksiąg w odnowionych po 1812 r. bibliotekach obu wymienionych w liście klasztorach⁷.

Dokument nr 893 na k. 1-12 mieści dwa egzemplarze katalogów z bibliotek karmelitów bosych w klasztorach wileńsko-ostrobramskim, głębockim, berdyczowskim, kowieńskim, kamieniecko-podolskim; jeden z nich wykonany jest jedną ręką i starannym pismem. Katalog klasztoru grodzieńskiego karmelitów bosych jest obszerniejszy w jednym egzemplarzu, w drugim znajduje się zapis: „Zbiór ksiąg bibliotecznych w klasztorze grodzieńskim XX. Karmelitów Bosych”, mieści tylko informację o 552 tomach spisanych w 16 działach i jest datowany 27 czerwca 1834 r. Podpisany jest słowami: „W tey wizycie wyrażono przy końcu tego spisu ogólnego, bo w szczególności każda książka opisana i drugie tyle znajduje się bez tytułów. Zgodno z wizytą Junii 21 d. 1834 X. Eugeniusz”. Właściwy opis stanu tej biblioteki mieści się na kartach 2r-6r i w 17 działach według liczbowania i podanej ilości 369 dzieł w 501 woluminach zawiera końcową uwagę: „Żadnych ważnych rękopism, dzieł traktujących o rękopismach w Bibliotece grodzieńskiej nie ma. Takową wiadomość podpisuję Julij 14 dnia 1834. X. Floryan Tereykowski XX. Karmelitów Grodzieńskich przeor”. Sądzić trzeba, że spis sygnowany podpisem ks. F. Terejkowskiego w lip-

⁶ BAN, fond 23, op. 1, nr 890.

⁷ BAN, fond 23, op. 1, nr 914, k. 1-14.

cu 1834 r., jest właściwym katalogiem biblioteki, cennym też dlatego, że podaje tytuły dzieł, ich autorów oraz format ksiąg ustawionych według tego właśnie porządku na półkach bibliotecznych.

Pozostałe spisy książek prezentują się następująco: k.1r zawiera: „Registr ksiąg we (!) klasztorze Wileńsko-Ostrobramskim” bez wyróżnienia danych bibliograficznych, mieści w nie podliczonych 22 działach łączną ilość 2743 „egzemplarzy” w 3651 „sztukach”, a na k. 10r jest prawdopodobnie pierwsza wersja spisu sporządzona inną ręką i zawierająca to samo co odpis. Na kartach 1r i 9r mieszczą się dwa różniące się od siebie spisy ksiąg w klasztorze w Głębokiem. Jeden z nich w 18 działach zawiera 2621 egzemplarzy ksiąg w takiej samej ilości „sztuk”. Nie jest datowany ani podpisany. Natomiast drugi egzemplarz spisu wymienia 17 działów, bez wyróżnienia danych bibliograficznych, podaje tylko liczbę 2051 „sztuk” książek i zawiera formułkę końcową: „Summa officialis 2051, zgodno z wizytą Junii dn.1834 roku. X. Eugeniusz”. Inny, późniejszy dokument z 1836 r. zawierający „Opisanie klasztoru karmelitów bosych w Głębokiem” mieści na k. 5v zapis: „Księgi” a w nim wymienione tytuły 21 książek, głównie farmaceutycznych, w tym „Zielnik Syreniusza” i chemicznych, także w języku rosyjskim. Natomiast na k. 14r-14v znajduje się następująca uwaga: „W bibliotece J. X. Gintowt niewiele zmian porobił, bo prócz zakupionych sześciu egzemplarzy *Teologii dogmatycznej* Kluepfela i tyleż *Hermeneutyki* Janssena dla sekcyi studentów, nic więcej nie przydał, dopieroż ile potrzeba czasu i ludzi sposobnych, żeby tylko dla jego wymysłu całą Bibliotekę na nowo spisywać. W dowód tego szczerego zeznania własnoręcznie to podanie podpisuje. X. Bartłomiej Brydycki przeor klasztoru Głębockiego karmelitów bosych”. Oświadczenie o zdaniu klasztoru przez ks. Izzydora Gintowta w zarząd nowego przeora ks. B. Brydyckiego poświadczył ks. Leopold Zauściński a kopia protokołu datowana jest 2 maja 1836 r.⁸ W 1796 r., według zapisu w *Inventarium librorum Conventus Głębocensis Carmelitarum Discalceatorum*, na k. 61r-73r pomieszczono spis książek łacińsko-polskich w 15 działach⁹. W tym inwentarzu, wykonanym jedną ręką, opisu książek dokonano według układu ksiąg w bibliotece, tj. działów, tytułów, autorów, formatów. Działy oznaczono literami alfabetu. Inwentarz nie jest podpisany ani podliczony, zawiera natomiast dodatkową kartę zatytułowaną: „Inscriptus in aliam chartam propter errorem linearum”. Wstępne porównanie trzech powyższych dokumentów, przechowywanych obecnie w dwóch odrębnych zbiorach archiwalnym i bibliotecznym w Mińsku, wskazuje na kilkakrotne spisywanie przez zakonników książek klasztornych bez korzystania z wcześniejszych spisów. Książki z klasztoru berdyczowskiego mieszczą się na k. 1v i 7r spisu i są identyczne, zawierają w 27 działach ogółem „wszystkich ksiąg 2106”. Oryginał spisu podpisany jest przez przeora klasztoru ks. J. Kmakiewicza 26 kwietnia 1834 r. Również na k. 1v znajduje się jeden egzemplarz spisu ksiąg z klasztoru w Kownie, mieszczący w 8 działach liczbę 578 egzem-

⁸ BAN, fond 23, op. 1, nr 952, k. 1-64.

⁹ BAN, fond 23, op. 1, nr 914, k. 14r-14v.

plarzy w 662 „sztukach”. W klasztorze podolsko-kamienieckim w obu egzemplarzach spisu (k. 8r i 12r) podane są te same liczby 12 działów, 353 egzemplarzy ksiąg w 453 „sztukach”. W wersji spisu na k. 8r ks. Stanisław Lipnicki pod datą 19 kwietnia 1834 r. potwierdza w bibliotecznym księgozbiore brak rękopisów i wiadomości o nich.

We wspomnianym wcześniej katalogu wileńskiej biblioteki kanoników regularnych lateraneńskich na Antokolu sporządzonym w 1796 r., liczącym 63 karty, zapisanych zostało 2571 dzieł¹⁰. „Catalogus librorum Bibliothecae Antecollensis Canonicorum Regularium Lateranensium sub regimine Admodi Reverendi Domini Casimiri Remigii Sobieszczański praepositi, plurimum auctae ac ordinatae conscriptus Anno Domini MDCCXCVI” oprawiony jest w brązową skórę, ze zniszczonym herbem zakonu (?) wytłoczonym na przedniej okładzinie recto. Spis książek kończy tekst: „Takowy rejestr Biblioteki Klasztoru Antokolskiego JJXXży (!) Kanoników Regularnych Lateraneńskich, przy obejrzeniu oney, jak po opróżnionych półkach i szafach można wnioskować, w znacznej liczbie książek uszkodzony i dopełnienia potrzebującej, własnoręcznie podpisuję dnia 7 lutego 1847 r. wizytator, kanonik Katedry wileńskiej, X. Mamert Herbuttt, X. Aleksander Wróblewski, Dziekan m. Wilna”. Pod tekstem umieszczono pieczęć z herbem M. Herbuttta. Księga inwentarzowa przepleciona jest w dolnym lewym rogu sznurkiem przytwierdzonym pieczęcią lakową z odcisniętym herbem. Inwentarz mieści 1870 starych zapisów wykonanych jedną, staranną ręką i 701 nowych zapisów sporządzonych innym już pismem, prawdopodobnie w 1847 r. Tym pismem naniesione są też w inwentarzu uwagi o przeniesieniu książek do innych działów, o zaginionych tytułach, oraz skreślenia niektórych zapisów wcześniejszych. Z tego inwentarza wykreślono 123 zaginione książki, najwięcej w działach *Historici* – 31, *Mówcy* – 26 i *Poetae* – 16, co sugeruje, że zaginęły książki szkolne. Sądzić też trzeba, że w XIX w. nie zajmowano się zbyt starannie biblioteką, a inwentarz sporządzony w 1796 r., najprawdopodobniej na polecenie władz biskupich Wilna, nie był regularnie uzupełniany wpisami nowych książek, także książki na półkach nie były sprawdzane. Z zapisu na odwrocie karty tytułowej wynika, że inwentarz rozpoczęto jeszcze w XVI w.; książki wpisywano wtedy według działów – jest ich 22, autorów, tytułów, wypełniono też rubryki: *classis, numerus inventarius*. Po 1801 r. wpisywano również w dziale: *Pisma periodyczne ówczesne czasopisma, m.in. „Kurier Litewski”, „Wiadomości Brukowe”, „Gazeta Literacka Wileńska” i „Dziennik Wileński”*.

Omówiony inwentarz biblioteki wileńskich kanoników regularnych sporządzony został w tym samym roku co inne inwentarze, przechowywane obecnie w Państwowym Archiwum Historycznym Białorusi. Obszerny fond 1781 op. 32 nr 186 mieści „Regestra bibliotek po klasztorach w Guberni Mińskiej leżących, znajdujących się 1796 r.”¹¹ Na kolejnych kartach są „katalogi, inwentarze, regestra, elenchusy i opisy księgozbiorów” bibliotek: dominikanów w Mińsku

¹⁰ Państwowe Archiwum Historyczne Białorusi (PAHB), fond 1781, op. 32, nr 186, k. 61-73.

¹¹ PAHB, fond 1781, op. 32, nr 186, k. 1-161.

(k. 2r-7r), Zaslaviu (k. 26r-28v), Duniłowiczach (k. 31r-39v), Chotajewiczach (k. 74r-74v), Druu (k. 80r-86v), Chołopieniczach (k. 103r-106v), Nieświeżu (k. 113 r-120v), Klecku (k. 122r-122v) i Pińsku (k. 133r-138v i k. 139 r), franciszkanów konwentualnych w Iwieńcu, Mińsku, Serafinie, Postawach, Udziale, Dziśnie i Prozorokach (k. 21r-25v), bernardynów w Mińsku (k. 8r-18v), Budslawiu (k. 41r-56r), Berezynie (k. 79v), Druu (k. 87r-102r), Hłusku (k. 107r-112r), Nieświeżu (k. 121r-121v), Słucku (k.123r-124v), Pińsku (k.141r-142v) i Mozyrzu (k. 160r-160v), karmelitów bosych w Miadziolo (k. 57r-60v), i Głębokiem (k. 61r-73r), trynitarzy w Mołodecznie (k. 29v-30v), opactwa benedyktynów w Horodyszczu (k. 143r-151r) i kolegium pijarów w Lubieszowie (k. 152r-159r). Nie wszystkie inwentarze z wymienionych były datowane w 1796 r.: np. inwentarz benedyktynów w Horodyszczu ma datę 1 stycznia 1797, lub bernardynów w Słucku, który nosi datę 20 sierpnia 1793 r.; nie wszystkie są podpisane, podpisano tylko katalogi bibliotek: benedyktynów w Horodyszczu, który ujawnia nazwisko opata Floriana Alfonsa Woyny-Orańskiego i pijarów lubieszowskich pod którym podpisał się rektor kolegium ks. Michał Charkiewicz. Jak wynika z podliczenia ilości ksiąg pomieszczonych w katalogach bibliotecznych, księgozbiory klasztorne w 1796 r. liczyły od kilkudziesięciu do kilkuset woluminów. Największe księgozbiory zgromadzono u benedyktynów w Horodyszczu – 648 egzemplarzy w 1031 tomach, pijarów lubieszowskich – 619 egzemplarzy w 829 tomach i franciszkanów konwentualnych w Pińsku, u których było według katalogu 814 ksiąg w 817 tomach. Najmniejszymi bibliotekami dysponowali franciszkanie konwentualni w Mińsku, których księgozbiór liczył 35 dzieł w 47 tomach, w Dziśnie, gdzie w bibliotece klasztornej było 38 ksiąg w 52 tomach, oraz w Prozorokach, gdzie franciszkański księgozbiór zawierał 38 dzieł w 60 tomach. Biblioteki franciszkanów konwentualnych w Iwieńcach, Serafinie, Postawach, Udziale też nie miały więcej niż kilkadziesiąt książek.

Zwracają natomiast uwagę katalogi i inwentarze bibliotek bernardyńskich. W większości z nich opis dzieła zawiera autora, tytuł, miejsce i rok wydania, format. Książki spisane są według działów, zwykle kilkunastu, ułożonych alfabetycznie, każdy z nich oznaczony jest literami alfabetu, np. AAA, BBB, itd. Nie wszystkie inwentarze są podliczone, kilka z nich odnotowuje książki wydane w XVII i XVIII w. w oficynach typograficznych w Polsce, głównie w Krakowie i Wilnie, także w obcych typografiach – w Rzymie, Brukseli, Paryżu. Katalog biblioteki bernardynów w Mińsku zawierał 453 dzieła, spisany został na grubym, koloru zielonego papierze, wykonany był czytelnie, jedną ręką. Początkowe zapisy w kolejnych działach mają skrócony opis bibliograficzny dzieła, następne zapisy nie są już kompletne, co nasuwa przypuszczenie, że bibliotekarzowi zakonnemu nie starczyło zapału i sumienności, bo katalog znacznie traci na wiarygodności i nie oddaje rzeczywistej zawartości księgozbioru. W 1800 r. został sporządzony inwentarz całego klasztoru bernardynów mińskich, w którym spis biblioteczny pomieścił 1193 nie podliczone przez zakonników książki. Pisany był przez dwie osoby, datowany jest 21 września 1800 r., podpisał go gwardian klasztoru ks. Serafin Pożarzycki. Inwentarz spisano w języku łacińskim i polskim.

Ze spisu ksiąg wynika, że przechowywano je w pięciu szafach. Opis dzieł wymienia, choć niekonsekwentnie, autora, tytuł, miejsce i rok wydania, format oraz informację o defekcie książek. Wypełnione też są rubryki spisu: armarium, cellula, locus¹².

Bernardyni w Hłusku w 1796 r. posiadali 165 książek w 446 tomach spisanych w 18 działach. Wizytacja władz kościelnych w 1818 r. zastała w bibliotece tylko 46 ksiąg w 118 woluminach, a spisany wówczas krótki inwentarz wykonany jedną ręką wymienia książki w języku polskim i łacińskim, głównie kazania, medytacje, dzieła teologiczne, w tym *Teologię moralną* P. Segnieriego¹³. Katalog biblioteki bernardynów w Budślawiu zawiera książki w 24 nie podliczonych działach, w obrębie których dzieła zapisane są według liter alfabetu AA, BB, CC, itd. i zgodnie z ułożeniem ich na półkach. Spis posiada rubryki: *columna, litera, numerus*, kolumn jest 1-5, opis zawiera następujące elementy: autor, tytuł, miejsce i rok wydania. Do katalogu dołączona jest: *Tabella librorum generalis*, z prezentacją zapisu miejsca książki, np. „Colum. I A cellula 29” lub „Colum. 5 I Y cell”. Według katalogu w bibliotece bernardyńskiej w Budślawiu było 440 dzieł. W księgozbiornie Muzeum Narodowego w Mińsku znajduje się ponad 20 dzieł wydanych w XVI-XVIII w. i opatrzonych rękopiśmiennymi znakami własnościowymi biblioteki klasztornej bernardynów w Budślawiu. Są to m.in. dzieła Cypriana Soareza: *Rhetoricae*, wydane w Nieświeżu w 1764 r., Konstantego Szyrwida: *Dictionarium trium linguarum*, wydane w Wilnie w 1713 r., *Biblia Sacra Veterum Testamentum* wydana w Genewie w 1567 r. i Antoniego Stefanowicza: *Dzieło zbawienia ludzkiego*, Kraków 1678¹⁴. Podobnie jak w Budślawiu spisywane były książki w innych bibliotekach bernardyńskich – w Drui, gdzie w katalogu bibliotecznym zapisano 319 dzieł rozmieszczonych w 20 działach, w Berezynie, gdzie katalog biblioteki zawierał 92 dzieła spisane w 12 działach. Spis zawartości biblioteki klasztornej bernardynów w Nieświeżu zawiera tylko 26 ksiąg, spis działów i informację o wielkim pożarze klasztoru, w którym zgorzała piękna biblioteka¹⁵.

Biblioteki dominikanów guberni mińskiej, podobnie jak biblioteki bernardynów i franciszkanów konwentualnych w katalogach z dziewięciu klasztorów, ujawniają swoje księgozbiory, których liczebność waha się od 28 woluminów w klasztorze w Chotajewiczach do 520 ksiąg w konwencie w Nieświeżu i 410 ksiąg w 521 tomach w klasztorze w Pińsku. W bibliotece pińskich dominikanów spis książek zawiera także: *Bibliotheca novitatus* z 35 dziełami w 75 woluminach oraz *Index librorum qui praeter bibliothecam Conventus et Novitatus reperiuntur in Camera prioris [...] distribuendarum*, mieszczący 117 ksiąg w 177 woluminach. Katalog piński podpisał zakonnik, brat Kazimierz Wilamowski.

¹² PAHB, fond 1781, op. 27, nr 2666 k. 1-16: Elenchus librorum Bibliothecae Conventus Minscensis Patrum Franciscanorum Observantium, vulgo bernardinorum Anno 1800 dispositus.

¹³ PAHB, fond 1781, op. 32, nr 186 k. 107-112; op. 27, nr 339, k. 4r-4v.

¹⁴ Proweniencje autorka uzyskała dzięki życzliwości bibliotekarzy z Biblioteki Narodowej w Mińsku.

¹⁵ PAHB, fond 1781, op. 32, nr 186 k. 121r-121v: Biblioteka XX. Bernardynów Nieświskich (!), która czasu pożaru zgorzała ze wszystkim. Księgi pozostałe w porządku takim roku 1796.

Inne biblioteki dominikańskie według zapisów katalogowych liczyły: 324 tomy w klasztorze mińskim, 261 tomów w Zasławiu, w tym sporo książek szkolnych, 168 tomów w Daniłowiczach, 251 ksiąg w Druż, 173 dzieła w 218 woluminach w klasztorze chołopienickim, tylko 62 książki w Klecku i niewiele więcej, bo 92 książki w Berezynie. Dominikańskie katalogi biblioteczne nie są podliczone ani podpisane przez władze klasztorne.

Przedstawione inwentarze i katalogi biblioteczne kilkudziesięciu bibliotek zakonnych z guberni mińskiej i Wilna stanowią zaledwie małą część wszystkich rejestrujących w ubiegłych wiekach zawartość klasztornych księgozbiorów. Dokumenty te są różne a forma opisów książek nie czyni je w pełni wiarygodnymi. Książki w niejednej bibliotece klasztornej spisywano parokrotnie, stosownie do poleceń wizytatorów zakonnych lub z własnej gorliwości, nowe katalogi i inwentarze rzadko porównywano ze sporządzonymi wcześniej. Trudno oprzeć się refleksji, że odnalezienie jak największej nawet ilości katalogów i inwentarzy bibliotecznych rzeczywiście pomoże badaczom ustalić przybliżoną ilość ksiąg w zakonnych bibliotekach. Ponieważ omówione katalogi biblioteczne pochodzą tylko z guberni mińskiej, należy dążyć do odnalezienia i ujawnienia największej ilości tych dokumentów, bo pozwoli to na ocenę skali gromadzenia i powstania w XIX w. rozpraszania księgozbiorów zakonnych w mniejszych jednostkach administracyjnych ówczesnego rosyjskiego imperium. Niewiele wiadomo nadal o bibliotekach zakonnych guberni mohylewskiej i odnalezienie dokumentów bibliotecznych z tego obszaru umożliwiłoby wstępną ocenę procesów gromadzenia, opracowania i użytkowania książek w społecznościach zakonnych funkcjonujących na ziemiach białoruskich od XV do XIX w.